

УДК: 343.01

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2020-73-4-163-168>

Скрябін Олексій Миколайович,

доктор юридичних наук, доцент

(Класичний приватний університет, м. Запоріжжя)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8915-5943>

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПРЕЮДИЦІЇ В СУЧАСНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У статті розглянуто проблематику визначення поняття «преюдиція» в кримінальному процесі. Преюдиція є складним та багатогранним поняттям, яке потребує уточнення для ефективного застосування в кримінальному судочинстві. Висвітлено підходи сучасних науковців щодо визначення терміна «преюдиція». Уточнено його сутність у сучасному кримінальному процесі. Розглянуто класифікацію преюдицій та проаналізовано проблемні аспекти їхнього визначення. Проведено порівняльний аналіз та виявлено відмінності між поняттями «преюдиція», «презумпція», «прецедент» та «передсудність».

Ключові слова: преюдиція; кримінальний процес; аспекти; рішення.

Постановка проблеми. Одним із найважливіших пріоритетів сучасної демократичної держави є забезпечення ефективного функціонування правосуддя. Для цього необхідним є дослідження питань, що пов'язані з підвищенням ефективності правосуддя та результативності процесуальних положень. Важливо розробити такий механізм, що сприятиме дієвості практики застосування чинного законодавства, та створити нові рекомендації щодо удосконалення сучасного законодавства. Тому необхідним і важливим для сучасного кримінального судочинства є забезпечення ефективного застосування преюдицій. У цьому розрізі потребує уточнення сутності поняття преюдиції для забезпечення справедливого функціонування правосуддя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблематики преюдицій присвячені роботи таких учених, як О. І. Бережний, Б. Р. Бурганов, В. В. Вапнярчук, Д. В. Шилін.

О. І. Бережний досліджував преюдиціальність судових рішень у кримінальних справах, проте аналіз проводився до внесення змін у Кримінально-процесуальний кодекс України (далі – КПК України) [1]. Російський учений Б. Р. Бурганов розглядав питання інституту преюдиції в сучасному російському кримінальному процесі [2]. В. В. Вапнярчук вивчав сутність преюдиціальних фактів та їхнє значення для кримінально-процесуального доказування. Д. В. Шилін розкривав загальні питання використання преюдицій у кримінальному провадженні та історію преюдиціальності в кримінальному процесі [3; 4].

Проте на сьогодні тривають дискусії щодо визначення поняття преюдиції в сучасному кримінальному процесі, що обумовлено складністю та неоднозначністю поняття.

Метою статті є дослідження проблемних аспектів визначення поняття преюдицій у сучасному кримінальному процесі.

Виклад основного матеріалу. Основою сутнісного визначення поняття преюдиції в наукових дослідженнях є корінь від латинського «praecedens» – вирішене питання, заздалегідь прийняте рішення, обставина, що дозволяє судити про наслідки. Деякі автори

вважають, що «преюдиція» в перекладі з лат. «*praecedens(i)*» означає: 1) вирішене питання, попередній вирок; 2) обставина, що дозволяє судити про наслідки. Цей термін включає в себе два елементи: «*praes*» – попереду, вперед, перед і «*judicialis*» – судовий. При синтезі значень морфем отримуємо «*praecedens(i)*», що означає «нове юридичне рішення, що засноване на тотожному попередньому рішенні, яке набрало чинності» [2].

Неоднозначне і широке визначення преюдиції впливає на стан наукових досліджень, викликає суперечки в законотворчості, може ускладнювати практичну діяльність представників судових органів.

Поняття преюдиції потребує багатостороннього розгляду, що зумовлено складністю та багатоплановістю об'єкта. Історично склалося, що термінологія щодо преюдиції багатозначна й охоплює різні сторони об'єкта дослідження. Залежно від того, який сенс укладається в поняття преюдиції, може бути розширена або звужена сфера застосування та дії інституту преюдиції в кримінальному процесі. Є різні види преюдицій, наділені різними властивостями та характеристиками, що також впливає на неоднозначність визначення об'єкта дослідження. Так, В. В. Масюк вважає, що преюдиція – це встановлене процесуальним законом правило (нетиповий нормативний припис) звільнення від доказування обставин, установлених рішеннями суду в цивільній, господарській, адміністративній справі, під час розгляду інших справ, у яких беруть участь ті самі особи або особа, щодо яких або якої встановлено ці обставини [5, с. 66].

Відповідно до сучасного законодавства термін «преюдиція» традиційно застосовується для позначення сукупності обставин, що не потребують доведення, оскільки вони встановлені судовим рішенням, яке набрало законної сили в раніше розглянутій справі [6, с. 22]. Преюдиція в кримінальному процесі закріплена ст. 90 КПК України, згідно з якою рішення національного суду або міжнародної судової установи, що набуло чинності і ним встановлено порушення прав людини й основоположних свобод, гарантованих Конституцією України й міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, має преюдиціальне значення для суду, який вирішує питання про допустимість доказів [7].

Доцільно навести визначення преюдиції, яке запропонував А. В. Карданець. Автор розглядає преюдицію як прийом юридичної техніки, що являє собою правило доказування про те, що правозастосовне рішення уповноваженого органу, яке набуло законної сили, прийняте в установленому законом процесуальному порядку про наявність або відсутність юридичного факту, обов'язкове для всіх правозастосовних органів, які вирішують юридичну справу, пов'язану з раніше вирішеною з приводу цього факту [8, с. 30]. Визначаючи сутність преюдиції або преюдиційного факту, Д. В. Шилін стверджує, що це встановлені судом факти, достовірність яких вважається доведеною для всіх судів у межах будь-якого іншого провадження, у тому числі кримінального [3, с. 159]. Тобто виконуються одразу дві вимоги до доказу, а саме його достовірність та допустимість.

Основними ознаками преюдиції, на думку Д. В. Шиліна, є:

- 1) обов'язковість застосування, яка закріплена правовими нормами;
- 2) достовірність фактів та/або обставин, установлених преюдицією;
- 3) зв'язок обставин справи, що розглядається, із судовим рішенням, яке набрало законної сили [3, с. 159].

На основі аналізу визначень об'єкта дослідження вченими можна звести основні підходи до тлумачення преюдиції як: 1) правозастосовного акта; 2) обставин, які встановлені судом; 3) результату послідовного застосування презумпції істинності судового рішення у вигляді обов'язковості рішень одного суду для іншого; 4) властивості окремих правових явищ; 5) прийому юридичної техніки (правила доказування); 6) підстав (правил) для звільнення від доказування; 7) юридичного правила, яке встановлює спеціальні умови використання в процесі доказування судових рішень, які набули законної сили [9, с. 163].

Отже, можемо вважати, що преюдиція – це доказове правило, за допомогою якого встановлюються підстави та порядок використання під час доказування органом дізнання, слідчим, прокурором, судом, суддею фактів та правових висновків, які встановлені такими, що мають юридичну силу рішеннями органу дізнання, слідчого, прокурора, суду, судді в кримінальних, цивільних, господарських або адміністративних справах, якими справу вирішено по суті, як таких, що не потребують повторного доведення [4, с. 1].

Проблемність визначення сутності преюдиції зумовлена наявністю видового різноманіття, що впливає на те, який саме аспект розкриває визначення поняття. М. А. Павлова, досліджуючи види преюдицій, запропонувала таку їхню класифікацію: 1) за масштабом застосування у правовому просторі: загальноправові, міжгалузеві та галузеві; 2) залежно від субординації в правовому регулюванні: матеріально-правова та процесуально-правова; 3) за характером зв'язку з іншими справами: пряма та зворотна (реверсивна); 4) залежно від законодавчого закріплення: абсолютна та умовна; 5) за юридичними наслідками: імперативна та консультативна (рекомендаційна); 6) залежно від предмета правового регулювання: правова преюдиція та казуальна преюдиція; 7) залежно від можливості учасників процесу оспорювати преюдицію: взаємна і невзаємна; 8) за суб'єктом створення преюдиції: судова, адміністративна, нотаріальна, експертна [10, с. 137].

Визначення сутності поняття преюдиції ускладнюється необхідністю розмежування досліджуваного поняття із суміжними категоріями права. Суміжними поняттями щодо преюдиції виступають «прецедент», «передсудність» та «презумпція».

Важливим є розмежування понять «прецедент» і «преюдиція», що ускладнюється наявністю досить широкого кола загальних рис. Це стає причиною частого ототожнення вказаних понять. Так, і прецедент, і преюдиція використовуються для забезпечення стабільності рішень суду та процесуальної економії; вони є особливими правилами вирішення певних питань на основі попередніх висновків. Тобто преюдиція і прецедент є попередніми рішеннями, що встановлюють результат питання, що розв'язується. Загальною рисою для вказаних понять є те, що під час їхнього застосування йдеться про використання рішення, яке було винесене раніше. Проте прецедентне рішення є обов'язковим для судів, що розглядають аналогічні справи, а правило преюдиціальності передбачає обов'язковість обставин, установлених попереднім рішенням суду і що мають значення тільки для справи, яка розглядається, тобто ці факти покладаються в основу наступного рішення без вторинного доказування [11, с. 27]. Основною різницею між прецедентом та преюдицією є те, що прецедент містить у собі правове правило вирішення правового спору, а преюдиція є доказовим правилом використання фактів та правових висновків. Тобто преюдиція реалізується лише у сфері доказування, а прецедент – у цілому у сфері юридичного процесу [11, с. 27].

Досить поширеним є ототожнення преюдиціальних фактів із доказами. Принципова відмінність між вказаними поняттями полягає, перш за все, у тому, що преюдиції: а) встановлюються в ході провадження по іншому кримінальному провадженню; б) через це мають процесуальну форму, властиву доказам; в) їхня достовірність може бути піддана сумніву в процесі використання під час доказування по іншому кримінальному провадженню (у межах законності вироку чи рішення, тобто поки воно не буде скасоване) [1, с. 15].

Також важливо розмежовувати «преюдицію» та «передсудність». Необхідно зазначити, що передсудність є проявом такої характеристики законної сили судового рішення, як обов'язковість.

Відмінність між презумпцією та преюдицією полягає насамперед у їхній сфері застосування. У загальному значенні під юридичною преюдицією слід розуміти обов'язковість для всіх судів, які розглядають справу, фактів, раніше встановлених судовим рішенням, що набуло чинності по іншій справі, та ці факти суди повинні брати до уваги без ужиття будь-яких заходів перевірки. У свою чергу, під юридичною презумпцією можна

розуміти припущення про те, що факт уже існує. При цьому такий стан речей залишається доти, доки не буде в установленому порядку доведене протилежне. Наприклад, є такі презумпції: презумпція невинуватості, презумпція вини, презумпція добросовісності, презумпція авторства, презумпція психічного здоров'я тощо. Отже, все це свідчить про те, що сферою застосування презумпції є майже всі галузі права, а сфера застосування преюдиції обмежується декількома галузями права, передусім процесуальними [8, с. 22]. Так, О. І. Бережний зазначає, що не можна ігнорувати тісний взаємозв'язок преюдиції та презумпції, що знаходить свій вияв під час остаточного прийняття рішення у справі. Так, у кримінальному процесі діє презумпція істинності вироку, що набрав законної сили, а преюдиціальність вироку ґрунтується саме на цій презумпції і забезпечується законною силою вироку тому, що в преюдиціях виявляється законна сила вироку в цілому [1, с. 17]. Взаємозалежність преюдиції та презумпції простежується також на прикладі презумпції невинуватості. Саме презумпція невинуватості сприяє повному, всебічному й об'єктивному дослідженню матеріалів кримінального провадження, унеможливорює обвинувальний ухил досудового розслідування і не дає змогу ухвалювати обвинувальний вирок на підставі недосконалих, сумнівних, суперечливих доказів [12, с. 91].

Враховуючи викладене вище, слід зауважити, що преюдиція впливає на підвищення відповідальності суддів, оскільки вона сприяє винесенню законних та обґрунтованих рішень, що стосуються не тільки прав та інтересів сторін конкретного провадження, яке залежить від фактів, що встановлені в цьому рішенні, а в подальшому вони можуть вплинути на дотримання прав та інтересів інших осіб. Тобто преюдиція спонукає суддів приймати мотивовані, ясні та чіткі рішення, які характеризуються переконливістю викладених аргументів у мотивувальній та резолютивній частинах рішення [3, с. 159].

Висновки. Таким чином, преюдиція виступає доказовим правилом, на підставі якого встановлюються порядок та підстави використання в процесі доказування слідчим, прокурором, органом дізнання, суддею, судом правових висновків та фактів, що встановлені такими, які набули юридичної сили на основі рішення слідчого, прокурора, органу дізнання, судді, суду в адміністративних, господарських, цивільних або кримінальних справах, якими по суті вирішено справу, як таких, які не потребують повторного доведення.

Під час визначення сутності поняття преюдиції необхідним є його розмежування з поняттями презумпції, прецеденту та передсудності. Різниця між прецедентом і презумпцією полягає в тому, що прецедент містить у собі правове правило вирішення правового спору, а преюдиція є доказовим правилом використання фактів та правових висновків. Преюдиція та передсудність не тотожні, оскільки передсудність є проявом такої характеристики законної сили судового рішення, як обов'язковість. Відмінність між презумпцією та преюдицією – у їхній сфері застосування.

Преюдиція впливає на підвищення відповідальності суддів, тому що вона сприяє винесенню законних та обґрунтованих рішень, що стосуються не тільки прав та інтересів сторін конкретного провадження, а в подальшому можуть вплинути на дотримання прав та інтересів інших осіб, яке залежить від фактів, що встановлені в цьому рішенні.

Список використаних джерел

1. Бережний О. І. Значення обставин встановлених у вирокі та ухвалі суду про закриття кримінального провадження при вирішенні інших кримінальних проваджень. *Журнал східноєвропейського права*. № 33. 2016. С. 11–20.
2. Бурганов Б. Р. Институт преюдиции в современном российском уголовном процессе : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.09. Казань, 2016. 191 с.
3. Шилин Д. В. Общие вопросы использования преюдиции в уголовном производстве. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 4 (88). С. 157–165.

4. Шилін Д. В. Кримінально-процесуальна преюдиція в процесі доказування у кримінальних справах. *Часопис Академії адвокатури України*. 2010. № 6. С. 1–6.

5. Іщенко О. До питання про преюдиційність судових актів у господарському процесі. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 2. 183 с. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua> (дата звернення: 20.08.2020).

6. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV : в редакції від 01.08.2016. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 26.08.2020).

7. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 26.08.2020).

8. Карданец А. В. Преюдиции в российском праве. Проблемы теории и практики : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Нижний Новгород, 2002. 181 с.

9. Павлова М. А. Співвідношення преюдиції з деякими суміжними категоріями. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 2. С. 22–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvu_2016_2_8 (дата звернення: 20.08.2020).

10. Павлова М. Класифікація видів преюдиції як інструмент визначення її суті. *Теорія держави і права*. Вип. 7. 2016. С. 133–147.

11. Зіменко О. В. Щодо питання преюдиціальності рішень Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право»* / гол. ред. Ю. М. Бисага. Ужгород: Гельветика, 2013. Вип. 22. Т. 1, № 1. С. 24–28.

12. Сенченко Н. М. Презумпція невинуватості як гарантія забезпечення прав і свобод особи у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики*. 2017. № 1 (3). С. 89–94.

References

1. Berezhnyi, O. I. (2016). Znachennia obstavyn vstanovlenykh u vyroku ta ukhvali sudu pro zakryttia kryminalnogo provadzhennia pry vyrishenni inshykh kryminalnykh provadzhen [The significance of the circumstances established in the verdict and the court decision on the closure of criminal proceedings in resolving other criminal proceedings]. *Zhurnal skhidnoievropeiskoho prava*. № 3. S. 11–20 [in Ukrainian].

2. Burganov, B. R. (2016). Institut preyudicii v sovremennom rossijskom ugolovnom processe [The Institute of Prejudice in Modern Russian Criminal Procedure] : avtoref. diss. ... kand. jur. nauk : 12.00.09. Kazan'. 191 s. [in Russian].

3. SHilin, D. V. (2019). Obshchie voprosy ispol'zovaniya preyudicii v ugolovnom proizvodstve [General issues of the use of prejudice in criminal proceedings]. *Visnik LDUVS im. E. O. Didorenka*. Vip. 4 (88). S. 157–165 [in Russian].

4. Shylin, D. V. (2010). Kryminalno-protseusualna preiudytsiia v protsesi dokazuvannia u kryminalnykh spravakh [Criminal procedural prejudice in the process of proving in criminal cases. Journal of the Academy of Advocacy of Ukraine]. *Chasopys Akademii advokatury Ukrainy*. № 6. S. 1–6 [in Ukrainian].

5. Ishchenko, O. Do pytannia pro preiudytsiinist sudovykh aktiv u hospodarskomu protsesi. *Slovo Natsionalnoi shkoly suddiv Ukrainy* [On the question of the prejudicial nature of judicial acts in the economic process. Word of the National School of Judges of Ukraine]. 2013. № 2. 183 s. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua> (data zvernennia: 20.08.2020) [in Ukrainian].

6. Tsyvilnyi protseusualnyi kodeks Ukrainy vid 18.03.2004 № 1618-IV v red. vid 01.08.2016 [Civil Procedure Code of Ukraine]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1618-15.4> (data zvernennia: 26.08.2020) [in Ukrainian].

7. Kryminalnyi protseusualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. St. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (data zvernennia: 26.08.2020) [in Ukrainian].

8. Kardanec, A. V. (2002). Preyudicii v rossijskom prave. Problemy teorii i praktiki [Prejudices in Russian law. Problems of theory and practice] : dis. ... kand. jur. nauk : 12.00.01. Nizhnij Novgorod. 181 s. [in Russian].

9. Pavlova, M. A. (2016). Spivvidnoshennia preiudytsii z deiakymy sumizhny my katehoriiami [The ratio of prejudice to some related categories. Actual problems of domestic jurisprudence]. *Aktualni problemy vitchyznianoj yurysprudentsii*. Vyp. 2. S. 22–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvu_2016_2_8 (data zvernennia: 20.08.2020) [in Ukrainian].

10. Pavlova, M. (2016). Klasyfikatsiia vydiv preiudytsii yak instrument vyznachennia yii suti. [Classification of types of prejudice as a tool for determining its essence Theory of State and Law]. *Teoriia derzhavy i prava*. Vyp. 7. S. 133–147 [in Ukrainian].

11. Zimenko, O. V. (2013). Shchodo pytannia preiudytsialnosti rishen Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [On the question of the preliminary ruling of the European Court of Human Rights. Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: «Law»]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: «Pravo»* / hol. red. Yu. M. Bysaha. Uzhhorod: Helvetyka. Vyp. 22. T. 1, № 1. S. 24–28 [in Ukrainian].

12. Senchenko, N. M. (2017). Prezumptsiia nevyrvatosti yak harantiia zabezpechennia prav i svobod osoby u kryminalnomu provadzhenni [Presumption of innocence as a guarantee of ensuring the rights and freedoms of a person in criminal proceedings. Current issues of legal science and practice]. *Aktualni problemy yurydychnoi nauky ta praktyky*. № 1 (3). S. 89–94 [in Ukrainian].

Scriabin Olexiy,
Doctor of Law, Associate Professor
(Classical private university of Zaporizhzhia)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8915-5943>

PROBLEM ASPECTS OF DEFINITION OF THE CONCEPT OF PREJUDICATION IN THE MODERN CRIMINAL PROCESS

The article considers the issue of defining the essence of the concept of prejudice in criminal proceedings. Prejudice is a complex and multifaceted concept. Depending on the meaning of the concept, the scope and effect of the institution of prejudice in criminal proceedings may be narrowed or expanded. The approaches of modern scientists to the definition of prejudice are highlighted. Prejudice is a rule of evidence, which establishes the procedure and grounds for use in the process of proof by the investigator, prosecutor, body of inquiry, judge, court of legal conclusions and facts established by those that have entered into force on the basis of the investigator, prosecutor, courts in administrative, commercial, civil or criminal cases, which essentially resolved the case, as those that do not require re-proof. The classification of prejudices according to the scale of application in the legal space is considered; depending on the subordination in legal regulation; by the nature of the connection with other cases; depending on the legislative consolidation; by legal consequences; depending on the subject of legal regulation; depending on the ability of the participants in the process to challenge the prejudice; by the subject of the creation of the prejudice. The problematic aspects of determining prejudices are analyzed. Necessary and important in determining the essence of the concept of prejudice is its distinction with the concepts of presumption, precedent and prejudice. The difference between precedent and presumption is manifested in the fact that precedent contains a legal rule for resolving a legal dispute, and prejudice is an evidentiary rule for the use of facts and legal conclusions. Prejudice and precedent are not identical, as prejudice is a manifestation of such a characteristic of the legal force of a court decision as binding. The difference between a presumption and a prejudice lies primarily in their scope.

Key words: *prejudice; criminal proceedings; aspects; decisions.*

Надійшла до редколегії 09.10.2020